

ВИРТУАЛНИ ЗАЛИ ЗА ЧЕТЕНЕ И ВИРТУАЛНИ ОБУЧИТЕЛНИ ПРОСТРАНСТВА – НОВИ ФОРМИ ЗА ВИРТУАЛЕН ДОСТЪП ДО НЕДИГИТАЛИЗИРАНИ ДОКУМЕНТИ И ОБЕКТИ ОТ КОЛЕКЦИИТЕ НА КУЛТУРНИ ИНСТИТУЦИИ

Елисавета Цветкова

Университет по библиотекознание и информационни технологии

Резюме: Виртуалните зали за четене и виртуалните обучителни пространства са нововъзникнали услуги, до голяма степен породени от пандемията от COVID-19. Въпреки че се появяват като прагматичен отговор на затварянето или частичното затваряне на културни и образователни институции, виртуалните зали за четене и виртуалните обучителни пространства се утвърждават като важни изследователски услуги, предоставяни при поискване, като ценни подходи, с които библиотеките, архивите, музеите и галериите могат да предоставят достъп до недигитализираните си колекции на различни категории потребители.

Нарастващият брой на тези услуги, предоставянето им и извън периоди на затваряне на институциите предполагат, че тези услуги ще продължат да се развиват като ценни изследователски и преподавателски подходи и в бъдеще.

Ключови думи: виртуални зали за четене, виртуални обучителни пространства, библиотеки.

Въведение

Виртуалният достъп до цифровизирани обекти отдавна вече не е новост в съвременното информационно общество. Информационните и образователни културни институции – библиотеки, музеи и галерии – от десетилетия вече предоставят част от своите колекции в дигитален формат. Дигитализирането на архиви и специални колекции, на музейни и галерийни експонати позволи отдалечен достъп до изследователски материали за студенти, учени и заинтересовани общности от цял свят. Дигиталните колекции, отразяващи физическите колекции на културните институции, са в основата на голямо разнообразие от международни и мултидисциплинарни изследвания. Те отвориха границите и предоставиха нови възможности за изследване на културното наследство в международен план.

Но културните институции не спират дотук. Въпреки всички удобства и изключителните възможности, които дигиталните колекции на културните институции предлагат, все пак те не предоставят пълен достъп до всички услуги и културни ценности, притежавани и опазвани от институциите. Именно затова библиотеките, музеите и галериите продължават активно да търсят нови и иновативни начини, чрез които да осигурят цифров достъп до своите колекции.

Нови форми за виртуален достъп до недигитализирани документи и обекти от колекциите на културни институции

Докладът „Нови граници на дигиталния достъп“ („New Frontiers of Digital Access“) на Изследователски библиотеки в Обединеното кралство (Research Libraries, UK) представя два от най-новите подходи, разработени и предложени от британски, американски и германски университетски библиотеки и културни институции:

- **виртуални зали за четене (Virtual Reading Rooms – VRR);**
- **виртуални обучителни пространства (Virtual Teaching Spaces – VTS)¹.**

Тези нови информационни услуги възникват като отговор на предизвикателствата на пандемията от COVID-19. Затварянето на библиотеки, архиви и музеи за изследователи по време на разгара на пандемията, ограниченият достъп по време на последвалите периоди на национална епидемична обстановка и правилата за социално дистанциране значително нарушиха възможностите на учените да провеждат изследвания.

Тази усложнена обстановка вероятно ще продължи и в обозримото бъдеще, тъй като според информацията на здравни експерти се очакват следващи вълни от инфекция по целия свят, текущи и периодични ограничения в международните пътувания и въвеждане на нови ограничителни мерки в отделните страни. Тези фактори изправят научните библиотеки, архивите, музеите и галериите пред необходимостта да намерят алтернативни средства за достъп до колекциите си, чрез които да подпомогнат потребителите си в тези трудни времена.

В отговор на тези предизвикателства културните и изследователски институции в редица европейски страни и в САЩ експериментират с предоставянето на географски отдалечен цифров достъп до недигитализирани обекти от своите колекции чрез създаването на виртуални зали за четене (VRR) и виртуални обучителни пространства (VTS). VRR и VTS осигуряват отдалечен цифров достъп, медиран от човека, до обекти и колекции, които не

зависят от цифровизацията. Чрез използването на онлайн предаване на живо чрез визуализатори, разположени във физическите читални, учените, учителите или определени обществени групи могат да преглеждат и изследват образователни и културно-исторически обекти и ценности, могат да се обръщат към информационните специалисти на институцията за отговарящо на нуждите им позициониране или за други специфични за изследователската им работа въпроси и изисквания. Това е прагматичен отговор на затварянето на физическите пространства на институциите и невъзможността на студентите и изследователите да завършат обучението си намясто поради ограниченията за пътуване и достъп, свързани с COVID-19.

Създаването и внедряването на VRR и VTS изискват определени вложения в технически средства за визуализация и реорганизация на работата на съществуващия персонал, но от друга страна, тези услуги имат свои неоспорими предимства и се използват все по-активно. Докато първоначално те са насочени към изследователи и студенти на самата институция, впоследствие се отварят и за външни изследователи и студенти. Те са потенциално приложими за различни цели – от индивидуални изследвания и групово преподаване до обслужване на определени обществени групи, интересувани се от колекциите на конкретната институция.

Докладът „Нови граници на дигиталния достъп“ („New Frontiers of Digital Access“) на Изследователски библиотеки в Обединеното кралство (Research Libraries UK) представя резултатите от международно проучване относно разработването и предоставянето на виртуални зали за четене (VRR) и виртуални учебителни пространства (VTS), проведено през май и юни 2021 г. от Мрежата за специални колекции и културно наследство на Изследователски библиотеки в Обединеното кралство (RLUK’s Special Collections and Heritage Network – SCHN). Изследването е подкрепено и разпространено от редица национални и международни партньори на RLUK.

Проучването на Изследователски библиотеки в Обединеното кралство цели да се установят:

- степента, в която научноизследователските библиотеки, архиви и музеи (наричани в доклада „институции за съхранение на колекции“) създават виртуални зали за четене и виртуални учебителни пространства в Обединеното кралство и в международен план;

- опитът на институциите за събиране на колекции при създаването на тези услуги, тяхното текущо използване и изисквания;
- възможностите и предизвикателствата, които тези услуги поставят пред институциите, персонала и потребителите;
- институционалният контекст, в който функционират тези услуги, включително как са финансирани и как се съвместяват с физическите услуги намясто и цифровизацията;
- възможностите, които разработването и осигуряването на VRR и VTS услуги предоставят за сътрудничество между институциите за събиране на колекции¹.

Проучването отговаря детайлно на въпроси относно технологичните, пространствените и финансовите параметри, изискванията за персонал и умения както за VRR, така и за VTS услуги. Изследва се използването на тези услуги от изследователи и потребителски групи, как те са осигурени от институциите, и мотивацията за тяхното създаване и поддържане. Важна част от проучването са въпросите, свързани с възможностите за сътрудничество между културните и образователните институции, предоставящи въпросните услуги, за разработването и предоставянето на VRR и VTS услуги, включително във връзка със създаването на национална или международна мрежа между тях, обмен на умения и създаването на договорени стандарти за тяхното разработване и използване.

Отговори на изследването са получени от 32 институции, част от които са: Cambridge University Library (UK); Cardiff University (UK); Durham University (UK); Haverford College (USA); Imperial War Museums (UK); Leeds University Library (UK); Newcastle University (UK); Rijksmuseum Amsterdam (Netherlands); Royal Voluntary Service (UK); San Bernardino County Historical Archives (USA); Staatsbibliothek Bamberg (Germany); The Huntington Library, Art Museum, and Botanical Gardens (USA); The John Rylands Research Institute and Library (UK); University College London (UK); University of Birmingham (UK); University of Bristol Library (UK); University of Bristol Theatre Collection (UK); University of Edinburgh (UK); University of Glasgow (UK); University of Huddersfield (UK); University of Nottingham (UK); University of Reading (UK); University of Southampton (UK).

Част от тези институции вече предлагат VRR или VTS услуги, друга част възнамеряват да организират такива в близко бъдеще. Тези организации се различават по своя размер, същност, географско местоположение и заявена мисия и компетенции, но всички те са

заинтересовани от развитието и предоставянето на виртуални зали за четене и виртуални обучителни пространства.

Въз основа на анализа на получените резултати от изследването **експертите на Изследователски библиотеки в Обединеното кралство формулират единадесет основни констатации относно:** същността и особеностите на VRR или VTS услугите; разнообразието и характеристиките на аудиторията на тези услуги; различните подходи за приложението им, включително потенциални; мотивацията и взаимодействието им с физическите изследователски услуги; сътрудничеството между експертите на институцията и изследователите; технически изисквания и ресурсна обезпеченост на услугите; устойчивост; сътрудничество и мрежов подход за подпомагане на откриваемостта и оперативната съвместимост.

Друг важен принос на експертите, подготвили доклада „Нови граници на дигиталния достъп“, е, че в него е формулирано **определение за тези нови услуги, което гласи:** виртуалните зали за четене (VRR) и виртуалните обучителни пространства (VTS) осигуряват отдалечен цифров достъп, медиран от човека, до колекции, които не зависят от цифровизацията. Чрез използването на онлайн предаване на живо чрез визуализатори с висока разделителна способност, позиционирани в пространствата за физически изследвания, учени, учители или представители на обществеността могат да разглеждат обекти на културното наследство от колекциите на институцията, медирано от член на персонала, за да се даде възможност за тяхното проучване. Това са нововъзникващи услуги по поръчка, които осигуряват друг подход за достигане на потребителя до материали и обекти за изследване [1]. Като заключение от анализа на резултатите от цитираното проучване може да се обобщи, че този тип услуги имат сериозен потенциал и могат да отговорят много ефективно на специфични изследователски и образователни потребности и изисквания.

Виртуални зали за четене (Virtual Reading Rooms – VRR)

VRR услугите първоначално са разработени, за да предлагат отдалечен достъп до колекции за малък брой вътрешни изследователи или потребители по време на периоди на национално затваряне на институции, когато достъпът до сградите на институцията е разрешен само за персонала, не и за потребителите. След отмяната на много от наложените ограничения тези услуги все повече се утвърждават като изследователски услуги по поръчка, които предлагат друга форма на отдалечен достъп до колекциите, наред с дигитализацията, както за вътрешни, така и за външни изследователи.

Броят на потребителите все още е скромнен, но непрекъснато расте с нарастването на осведомеността за тези услуги. Тези услуги преминават от прагматичен отговор на определено предизвикателство към все по-утвърдена изследователска услуга. По този начин те осигуряват допълнителни средства за цифров достъп и се смекчават част от риска от бъдещи пандемии и периоди на ограничаване на достъпността на колекциите.

Виртуални обучителни пространства (Virtual Teaching Spaces – VTS)

Виртуалните обучителни пространства също възникват като прагматична алтернатива на обучението намясто по време на периодите на затваряне на институциите, но впоследствие се утвърждават като постоянно предоставяни услуги в институциите както за подпомагане на обучението на ученици и студенти, така и за разширяване на участието и ангажираността на общността. Докато първоначално тези услуги се предоставят само дигитално, впоследствие редица институции създават хибридна среда за обучение, в която някои студенти присъстват физически в пространството на институцията, а други се присъединяват дистанционно, чрез VTS.

Респондентите на споменатото вече проучване, реализирано от Изследователски библиотеки в Обединеното кралство, споделят, че използването на виртуални обучителни пространства е ценно допълнение към тяхното обучение, и дори се коментира въпросът за включването им в учебните програми на образователните институции. Чрез тези услуги са предоставят подобрен практически опит, по-добра ангажираност на аудиторията, както и възможност за достигане до географски отдалечена публика.

Изводи

Макар и прагматичен отговор на затварянето на културните и образователните институции по време на пандемията от COVID-19, създаването и разпространението на VRR и VTS услуги има потенциал да окаже значително влияние върху изследователските и образователните подходи в съответните институции. Позволявайки на учените, студентите и различни обществени групи да се включат в VRR и VTS услуги, институциите създават възможности за оригинални изследвания и преподаване, използвайки физически отдалечени колекции, както и отзивчиво и човешки медирано взаимодействие.

Не по-маловажно е, че тези виртуални услуги предлагат нови възможности за сътрудничество между изследователи и институции в мрежи както на национално, така и на международно ниво.

Виртуалните зали за четене и виртуалните обучителни пространства са услуги с относително нисък технологичен праг по отношение както на хардуерните, така и на софтуерните изисквания. Реализацията им включва основно използването на съществуващи визуализатори и леснодостъпни пакети за видеоконференции, като Zoom, MSTeams или Skype.

Важно заключение от цитираното вече проучване е, че 86% от отговорилите институции предпочетат мобилните технологии за осъществяването на VRR и VTS. Те посочват, че благодарение на използването на мобилни визуализатори могат да предоставят тези услуги от различни места и да предложат максимална гъвкавост¹. Всичко това за пореден път доказва изключително важното място на съвременните мобилни технологии в информационното и образователното осигуряване на потребителските търсения днес.

Заключение

Дигиталната информационна среда е факт и тя води след себе си редица предизвикателства, но и множество нови възможности във всяка сфера от обществения и личния живот. Неизбежно днес е включването на новите мобилни технологии и новите дигитални възможности в дейността на всички институции, включително образователните и информационните, както ни убеждават редица добре развити и иновативни библиотеки в Европа и САЩ.

Благодарности: Тази публикация е реализирана по проект „Информационен портал относно мобилно обучение и мобилен достъп до библиотечни услуги и ресурси“, с Договор № КП-06-М35/2 от 18.12.2019 г., финансиран от ФНИ на МОН, с ръководител гл. ас. д-р Елисавета Димитрова Цветкова.

Бележки

¹ New Frontiers of Digital Access. The development and delivery of Virtual Reading Rooms and Virtual Teaching Spaces amongst collection-holding institutions. <<https://www.rluk.ac.uk/wp-content/uploads/2021/07/RLUK-VRR-and-VTS-report.pdf>> (13 август 2021).

За автора

Елисавета Цветкова е преподавател в катедра „Библиотечен мениджмънт и архивистика“ и е заместник-директор на Библиотечно-информационния център в Университета по библиотекознание и информационни технологии, гр. София. Ръководител е и на Експертната група „Библиотечни науки“ на Университетската младежка академия за управление на знания към УниБИТ.

Завършила е специалност „Библиотечно-информационни науки“ в Софийския университет „Св. Климент Охридски“ през 1990 г. Доктор е по научната специалност „Книгознание, библиотекознание, библиография“ в професионално направление 3.5. „Обществени комуникации и информационни науки“ от 2015 г.

Нейните изследователски интереси са в областта на: дигиталните библиотеки; мобилните дигитални библиотеки; ИКТ в образованието; мобилното обучение; библиотечните и информационните науки; авторското право и библиотеките. Автор е на 1 научна студия „Libraries Today and Tomorrow. The Contemporary Library as a Reautomated System Project“ (2018 г.) и на повече от 45 научни статии, представени на научни форуми в страната и чужбина и публикувани в специализирани издания.

Член е на American Library Association, на International Association for Mobile Learning и на Българската библиотечно-информационна асоциация.

За контакт с автора: e.cvetkova@unibit.bg

VIRTUAL READING ROOMS AND VIRTUAL TEACHING SPACES – NEW FORMS OF VIRTUAL ACCESS TO NON-DIGITALIZED DOCUMENTS AND OBJECTS FROM COLLECTIONS OF CULTURAL INSTITUTIONS

Elisaveta Tsvetkova

University of Library Studies and Information Technologies

Abstract: Virtual Reading Rooms and Virtual Teaching Spaces are emerging services, largely caused by the COVID-19 pandemic. Although appearing as a pragmatic response to the closure of cultural and educational institutions, Virtual Reading Rooms and Virtual Teaching Spaces have established themselves as important research services provided on demand as valuable approaches, with which libraries, archives, museums, and galleries can provide access to their non-digitized collections to different categories of users.

The growing number of these services, their provision beyond the closure of institutions, suggest that these services will continue to develop as valuable research and teaching approaches in the future.

Keywords: Virtual Reading Rooms, Virtual Teaching Spaces, Libraries.

About the author

Elisaveta Tsvetkova is a Senior Assistant PhD, lecturer in the “Library Management and Archival Studies” Department and Deputy Director of the Library and Information Centre at the University of Library Studies and Information Technologies, Sofia. She is also the head of the Expert Group “Library Science” of the University Youth Knowledge Academy at ULSIT.

She graduated in “Library and Information Sciences” from Sofia University “St. Kliment Ohridski” in 1990. She has had a PhD degree in “Book Studies, Library Science, Bibliography” in the professional field 3.5. Social Communications and Information Sciences since 2015.

Her research interests are in the field of digital libraries; mobile digital libraries; ICT in education; mobile learning; library and information sciences; copyright and libraries. She is the author of 1 scientific study “Libraries Today and Tomorrow. The Contemporary Library as a Re-automated System Project” (2018) and more than 40 scientific papers presented at scientific forums in the country and abroad, and published in specialized editions.

She is a member of the American Library Association, the International Association for Mobile Learning and the Bulgarian Library and Information Association.

To contact the author: e.cvetkova@unibit.bg